

вог дела јесте повремена доминантно америчка перспектива посматрања, што посебно важи за период од краја Другог светског рата до данас. Упркос томе, ова књига оставља дубок траг у области проучавања антисемитизма, и као тезаурус драгоцених знања и тумачења о прошлости овог феномена, и као актуелни наратив – сведочанство о томе како се о антисемитизму размишљало у тренуцима његове свеprisутности у јавности и академском дискурсу. Због свега наведеног, она представља незаобилазно штиво за стручну јавност, али и све оне који су заинтересовани да се на квалитетан и систематичан начин упознају са антисемитизмом и његовим облицима кроз историју.

Александар Стојановић

Miško Stanišić, *ABC o antisemitizmu, Novi Sad: Terraforming, 2025.*

Антисемитизам представља специфичан облик мржње усмерене према Јеврејима, заснован на дубоко укоревеним предрасудама, стереотипима и лажима које су вековима прожиле европско културно, историјско и политичко наслеђе. Данас, осамдесет година након Холокауста, односно геноцида у којем је у нацистичкој окупираној Европи убијено око шест милиона Јевреја, антисемитизам је широм света нарастао до неслућених размера и остаје присутан и препознатљив у различитим областима медијског, политичког и друштвеног дискурса. Антисемитизам се јавља у свим сегментима друштва: у медијским садржајима, политичким порукама, пропаганди, свакодневним разговорима, васпитно-образовним и научним институцијама, а посебно је присутан и раширен у дигиталном простору. Иако се ове појаве најчешће посматрају као глобални феномени, неопходно је нагласити да је антисемитизам у различитим облицима и јавним манифестацијама, од ширења антисемитских порука на друштвеним мрежама до физичких напада на појединце и организације које се доводе у везу са Јеврејима или државом Израел, присутан и у Србији.

У таквом друштвеном и политичком контексту настала је идеја и потреба за писањем приручника *АБЦ о антисемитизму*, који на јасан и прегледан начин објашњава основне појмове, савремене манифестације и начине препознавања и сузбијања антисемитизма. Аутор је Мишко Станишић, директор организације *Тераформинг* и председник Центра за борбу против антисемитизма (ЦБА). Публикација је објављена 2025. године у издању *Тераформинга*. У предговору Станишић истиче да се антисемитизам у Србији најчешће уочава тек када поприми радикалне облике, док његови свакодневни и прикривени видови остају занемарени, што додатно појачавају распрострањене теорије завере, недостатак знања и слабе институционалне и друштвене реакције. Вандализовање просторија организације *Хавер Србија* из новембра 2023. године и терористички напад на Амбасаду Израела у јуну 2024. године показују колико је важно препознати антисемитизам пре него што прерасте у отворену мржњу и насиље. Полазећи од тога, приручник је обликован као едукативни и практични водич за просветне раднике, новинаре, културне и државне институције и креаторе политика, намењен одговорном информисању, припреми образовних програма, идентификовању антисемитских појава и развоју дугорочних институционалних мера за њихово спречавање и сузбијање.

АБЦ о антисемитизму подељен је на предговор (стр. 1–4); централни део текста, састављен од 26 секција, при чему свака секција разматра један појам или питање у вези са антисемитизмом (стр. 9–54); индекс кључних речи и појмова (стр. 55–60) и додатак – три међународна документа: „Радна дефиниција антисемитизма Међународне алијансе за сећање на Холокауст (ИХРА)“ (стр. 62–64), „Глобалне смернице за борбу против антисемитизма (стр. 64–67) и „Стратегија ЕУ за борбу против антисемитизма и подстицање јеврејског живота (2021–2030)“ (стр. 67–72).

Првих осам секција приручника постављају основни концептуални оквир за разумевање антисемитизма. У 1. секцији објашњава се да је јеврејски идентитет вишеслојан и индивидуално обликован, чиме се одбацују поједностављене и стерео-

типне представе које су историјски често служиле као основа дискриминације и прогона. У 2. и 4. секцији антисемитизам се дефинише као специфичан облик мржње према Јеврејима који се мењао кроз епохе, али је задржао своје кључне обрасце; док се у 5. секцији наглашава да се термин „антисемитизам“, од његовог настанка крајем 19. века, односи искључиво на мржњу према Јеврејима. Трећа секција приказује антисемитизам као показатељ дубљих друштвених поремећаја, метафорички описан као „канаринац у руднику“, јер његова присутност указује на угроженост ширих демократских вредности и права како других мањина, тако и друштва у целости. Шеста и 7. секција обухватају широк спектар директних и индиректних манифестација антисемитизма, од „шала“, увреда и теорија завере до вандализма, негирања Холокауста и физичког насиља, и њихове тешке психичке, емоционалне и друштвене последице по жртве. У 8. секцији наглашава се да антисемити не припадају једној друштвеној, политичкој или идеолошкој групи, већ да потичу из различитих средина, те да их чине и екстремисти и „обични“ грађани који под утицајем предрасуда, незнања, неинформисаности или изложености различитим идеолошким наративима шире антисемитске ставове.

У секцијама 9–11. Станишић приказује општи и локални, српски, историјски контекст антисемитизма, указујући да је овај феномен кроз епохе мењао своје облике у зависности од политичких, друштвених, економских, културних и религијских околности. Аутор разликује пет основних типова антисемитизма: хришћански, традиционални, расистички, нацистички и савремени; и наглашава њихову заједничку карактеристику – стереотипно приказивање Јевреја као народа са наводно урођеним, негативним моралним и физичким особинама. Посебну пажњу посвећује Србији, где су се различити облици антисемитизма јавно испољавали у периоду између два светска рата, током Другог светског рата и од 1990-их година до данас, кроз деловање разних десничарских, левичарских и верских екстремистичких група. Станишић такође указује да у ширењу антисемитских идеја, теорија завере и пропаганде неретко учествују и обични

грађани.

Станишић у 12. одељку поставља питање како препознати антисемитизам. У циљу идентификације антисемитизма, он уводи тзв. „ЗД“ (делегитимизација, демонизација и двоструки стандарди) методологију, која се може користити за идентификацију различитих случајева савремених манифестација антисемитизма, а посебно је корисна у контексту разликовања легитимне критике политике државе Израел од антисемитских представа о овој држави и њеном народу, што данас представља један од најприсутнијих облика антисемитизма. Тринаести одељак посвећен је теоријама завере, које аутор описује као поједностављене и емоционално обојене наративе засноване на предрасудама и наводном деловању скривених, моћних актера, при чему многе од њих у својој структури садрже антисемитске мотиве и стереотипе. У 14. секцији Станишић указује на употребу кодираниг језика, алузија и заменских израза који прикривају директне референце на Јевреје, омогућавајући ширење антисемитских порука без моралне или правне одговорности. Петнаеста секција посвећена је интернету и друштвеним мрежама као кључним просторима савременог ширења антисемитизма, где се мимови, дезинформације и стереотипни наративи брзо мултиплицирају и допиру до широке публике, због чега аутор наглашава важност развоја медијске и дигиталне писмености као средства њиховог правовременог препознавања и сузбијања.

У 16. и 17. секцији Станишић разматра сложен однос између антисемитизма, Израела и ционизма, наглашавајући да је критика одлука, политика или поступака државе Израел и њених званичника потпуно легитимна и упоредива са критикама упућеним било којој другој држави. Међутим, антисемитизам почиње тамо где се према Израелу примењују двоструки стандарди када се Јеврејима негира право на самоопредељење, Израелу оспорава право на постојање или се заговара његово уништење, као и онда када се у дискурсу о Израелу користе класични антисемитски стереотипи, митови и симболи, обрасци који се, како аутор напомиње, могу препознати и у савременој Србији. У том контексту Станишић објашњава да се савремени ан-

тисемитизам често прикрива антиционистичком реториком, при чему се ционизам погрешно поистовећује са нацизмом, расизмом и империјализмом, а Јевреји колективно поистовећују са поступцима државе Израел. Аутор подсећа да је ционизам историјски покрет за јеврејско самоопредељење, те да његово изједначавање са расизмом или нацизмом представља једну од савремених форми антисемитске пропаганде.

У секцијама 18–21. Станишић се бави односом антисемитизма према Холокаусту, његовим искривљавањем и злоупотребом, као и значајем образовања и културе сећања. У 18. секцији аутор истиче да је Холокауст централно историјско искуство јеврејског народа, али да се управо због своје симболичке тежине често инструментализује, било кроз његово негирање, релативизацију или покушаје да се јеврејска заједница представи као манипулатор сопственог страдања. Овакве праксе директно отварају простор за оно што Станишић у 19. секцији препознаје као злоупотребу и искривљавање историје Холокауста, где се историјске чињенице селективно тумаче, изокрећу или користе у политичке сврхе, чиме се покушава поткопати веродостојност самог сећања на геноцид над Јеврејима. У 20. секцији аутор упозорава на све учесталију употребу нацистичких и фашистичких симбола и термина у јавном простору, било као средство тривијализације нацистичких злочина, било као облик провокације и застрашивања, подсећајући да и у савременој Србији постоје примери оваквих злоупотреба. Коначно, у 21. секцији наглашава се да меморијализација Холокауста и квалитетна едукација о антисемитизму имају кључну улогу у изградњи друштва способног да препозна и сузбије савремене облике ове мржње, при чему Станишић посебно истиче одговорност образовних институција, музеја и креатора јавних политика у очувању историјске истине и развоју демократских вредности.

У секцијама 22–25. Станишић анализира савремене друштвене, политичке и идеолошке контексте који подстичу и обликују антисемитизам, показујући како се ова појава прилагођава различитим наративима и идентитетским политикама. У 22. секцији аутор разматра везу између антисемитизма и национа-

лизма, истичући да националистичке идеологије често користе антисемитске стереотипе како би конструисале „унутрашњег непријатеља“ и хомогенизовале друштво, што је образац препознатљив и у савременој Србији. У 23. секцији фокус је на антисемитизму у оквиру радикалних исламистичких покрета, где се антијеврејска реторика спаја са идеолошким екстремизмом и глобалним конспиративним наративима. Аутор у 24. секцији анализира пораст антисемитизма након догађаја од 7. октобра 2023, показујући како су терористички напад Хамаса и рат у Гази довели до наглог ширења антисемитских порука, демонизације Јевреја и инструментализације сукоба у јавном дискурсу, медијима и на друштвеним мрежама широм света, укључујући и Србију. У 25. секцији аутор разматра антисемитизам из перспективе интерсекционалности, објашњавајући да се он у савременом друштву преплиће са другим облицима мржње, расизма и дискриминације, те да његово разумевање захтева увид у шире обрасце друштвене неједнакости и нетолеранције. Ове четири секције заједно показују да антисемитизам није издвојена појава, већ динамичан феномен који се лако уклапа у различите политичке и идеолошке контексте, те стога представља трајни изазов за демократска друштва.

У 26. секцији Станишић приручник заокружује практичним смерницама и позивом на индивидуалну и колективну одговорност у препознавању и сузбијању антисемитизма. Аутор наглашава да борба против антисемитизма не припада искључиво институцијама, стручњацима или јеврејској заједници, већ сваком појединцу који препознаје опасност ширења мржње и стереотипа у друштву. У том смислу истиче важност реаговања на антисемитске изјаве и поступке, било кроз пријављивање инцидента, супротстављање дискриминаторним наративима или подршку жртвама, али и улогу образовања, медијске писмености и критичког мишљења у изградњи друштва отпорног на предрасуде. Станишић посебно подвлачи да и у Србији постоји потреба за већом грађанском и институционалном ангажованошћу, јер је одсуство реакције често фактор који омогућава нормализацију антисемитизма. У овом завршном одељку аутор по-

жива на активну ulogu сваког читаоца у изградњи друштвеног амбијента у којем антисемитизам и други облици мржње и нетрпељивости не могу да се развијају.

Приручник *АБЦ о антисемитизму* представља драгоцен извор и важан корак ка систематичном разумевању и сузбијању антисемитизма у савременом српском друштву. Његова највећа вредност лежи у томе што на јасан, разумљив и аргументован начин повезује историјске увиде, савремене манифестације антисемитизма и практичне смернице намењене стручњацима и широј јавности. Посебно је значајно што Станишић не остаје на нивоу теоријских објашњења, већ инсистира на препознавању антисемитизма у свакодневном животу, од медијског и политичког дискурса до школа, институција и дигиталног простора, показујући да је ова појава често присутнија него што се претпоставља. Приручник пружа потребан оквир за разумевање све учесталијег повезивања антисемитизма са глобалним кризама, теоријама завере, политиком сећања и савременим геополитичким сукобима, укључујући и оне који утичу на јавни дискурс и друштвену атмосферу у Србији. Додатну вредност овог издања чини и његова јасноћа, методолошка доследност и педагошка употребљивост, због чега може бити од изузетне користи у образовним установама, медијском сектору и државним институцијама. Као такав, приручник представља важан алат у изградњи друштва које активно препознаје, разуме и супротставља се свим облицима антисемитизма.

Андрија Михајлов